

TARİHSEL ANALİZ ÇERÇEVELERİ OLARAK DENİZ VE OKYANUS HAVZALARI*

Jerry H. BENTLEY**

Çeviren: Mustafa ALİCAN***

Özet

XIX. yüzyılın ortalarında tarihçiler, çalışmalarının temel hareket noktasına ulus devletleri yerleştirmişlerdi. XX. yüzyılın ortalarından sonra, giderek ulus devletlerin sınırlarını aşan büyük ölçekli tarihsel süreçlerin önemini fark ettiler ve bu süreçlerin açık ilgi merkezleri haline gelmesine yardım eden etkileşimin geniş ölçekli alanlarının farkına vardılar. Deniz ve okyanus havzaları, bazı tarihsel süreçlerin analiz çerçeveleri olarak hatırı sayılır ölçüde umut vaat eder. Onlar, tarihsel analizin mutlak ya da nihai kategorileri olarak çok iyi iş görmezler. Çünkü şekilleri ve özellikleri zaman içinde suyun hacmi ve toprağın kütlesi arasındaki ilişkilerin değişmesiyle çarpıcı bir biçimde değişir. Fakat onlar, özellikle, hem ayrı ayrı toplumların hem de bir bütün olarak dünyanın gelişimini derinden etkileyen ticari, biyolojik ve kültürel değişim süreçlerine odaklanma açısından yararlıdırlar.

Anahtar kelimeler: *ekonomik bütünleşme, tarihsel analiz, deniz ölçekli bölgeler, okyanus havzaları, deniz havzaları, sosyal bütünleşme.*

Bir yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca Avrupalı ve Afro-Amerikalı araştırmacılar, tarihi, neredeyse yalnızca ulus devletlere ait bir özellikmiş gibi ele aldılar. Leopold von Ranke ve takipçileri, dinamik devlet yapısını simgeleyen bir dönemde yaşadılar ve akademik dikkatlerini kurumlara,

---

* *The Geographical Review* 89 (2): 215-224, Nisan 1999.

** Prof., Hawaii Üniversitesi.

*** Arş. Gör., Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı. Bornova-İzmir.

anayasalara, dış politikalara ve ulusal toplulukların politik deneyimlerine yönelttiler. Yine de son zamanlarda bazı araştırmacılar, tarihsel analizin kapsamını sosyal, ekonomik ve kültürel temaları kapsayacak şekilde genişlettiler. Bunların çoğunluğu, çalışmalarını genellikle, ulusal toplulukların yapısal çerçeveleri içine yerleştirdiler. XX. yüzyılın başından itibaren Çin, Hindistan ve diğer ülkelerdeki araştırmacılar, kendi tarihsel deneyimlerini analiz ederken Avrupalı ve Afro-Amerikalı tarih görüşünü uyumlu ulusal toplulukların özelliği gibi görmeye başladılar (Duara 1995).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra tarihçiler ve diğer araştırmacılar, ulusal topluluklara odaklanmanın, dikkati, hem ayrı ayrı toplumların deneyimlerini hem de bir bütün olarak dünyanın gelişimini derinden etkileyen geniş ölçekli süreçlerden uzaklaştırdığını giderek daha çok fark etmeye başladılar. Birbirleri ile ilintili olarak kitlesel göçler, emperyal genişleme seferleri, kültürler arası ticaret, biyolojik değişimler, teknoloji transferleri ve kültürel mübadeleler dünyanın geçmişinde göz ardı edilemeyecek izler bırakmıştı. Bu süreçlerin düzgün bir biçimde incelenmeleri, tarihçilerin, ulusal topluluklardan daha ziyade analitik kategorileri bilmelerini gerektirir ve akademik literatürün gelişmekte olan bir hacme sahip olması, geçmişe yönelik bu tür geniş ölçekli yaklaşımların yararlılığını gösterir (Bentley 1996b). Mesela büyük ölçekli ekonomik havzaların tanınması, kültürler arası ticaretin ve dünyadaki sistemlerin oluşumunun incelenmesine bir temel teşkil eder (Wallerstein 1974-1989; Curtin 1984). Aynı şekilde, büyük ölçekli ekolojik alanların tanınması, biyolojik yayılmalarla ilgili etkili çalışmaları ve onların sonuçlarını garanti eder (Crosby 1972; McNeill 1976, Crosby 1986). Bir yaklaşım olarak daha az gelişmiş olsa da, geniş ölçekli kültürel toplumların çözümlemesi bile kültürel değişim süreçlerini anlamayı amaçlama noktasında umut vericidir (Bentley 1993; Voll 1994).

Geleneksel metacoğrafya ile ilgili eleştirel çalışmalarının son bölümünde Martin W. Lewis ve Kären E. Wigen, "denize ölçekli bölgelerin" ve "dünyanın büyük denizlerinin civarında bulunan toplumların," ulus devletlere ve araştırmacıların, kamu çalışanlarının ve kamuoyunun geleneksel anlamda doğal ya da uyumlu bölgeler olarak gördükleri diğer çeşitli toprağa bağlı yapılanmalara alternatif olma işlevi görebilecekleri ihtimalini ortaya attılar (Lewis ve Wigen 1997, 204). Bu iddia büsbütün yeni değildi: Fernand Braudel'in Akdeniz ile ilgili analizinin ilk yayınlanışının üzerinden neredeyse elli yıl geçmişti (Braudel 1949, 1972). Braudel'in bir entegrasyon yolu olarak denizlerle ilgili düşüncesi, akademik tarihçilik üzerinde derin etki bırakmış ve Hint Okyanusu havzası konusunda çalışan K. N. Chaudhuri (1985), Güneydoğu Asya adası konusunda çalışan Anthony Reid (1988-1993) ve Atlas Okyanusu

havzası konusunda çalışan Philip D. Curtin (1998) gibilerinin deniz merkezli çalışmalarına ilham vermişti. Fakat bu durum sosyal alanın ya da tarihsel coğrafyanın genel anlamda yeniden kavramsallaştırılması yönünde bir harekete neden olmadı. Bundan dolayı başka bir tartışmayı teşvik edecek bir çaba ortaya koymak oldukça anlamlıymış gibi gözüküyor. Üstelik Lewis ile Wigen'in iddiası, kurulu jeopolitik blokların çözülüşü, yeni yapıların ortaya çıkışı ve hatta küresel etkileşimin, dünyanın temel politik organizasyon birimi olan ulus devletin altını oyuşu gibi çağcıl istikrarsızlık unsurları bağlamında ortaya atılmıştı. Sosyal alan ve tarihsel coğrafyanın yeni kavramları, ancak dünyanın gelişimini şekillendiren dinamikleri yansıtan cari kategoriler üzerinde geliştirilebilir.

Kıtalar, medeniyetler, alanlar ("alan çalışmaları"ndaki gibi) ve hatta fazlasıyla sorunlu olan uluslar gibi yapıları kabul ederek (Rafael 1994; Duara 1995; Palat 1996; Lewis ve Wigen 1997; Wallerstein 1997; Cumings 1998), deniz ölçekli olan ve okyanus havzasında örgütlenmiş alternatif yapılar, dünyanın kavranması ve onun tarihsel dinamiklerinin anlaşılması için daha yararlı kategoriler olarak kullanılabilir. Duke Üniversitesi'nde çalışan akademisyenler, dünyanın büyük su kütlelerindeki etkileşimler ile deniz ve okyanus havzaları civarındaki birleşmeye odaklanarak, geleneksel coğrafi kavramlara ve basmakalıp tarihsel analiz çerçevelerine alternatifler keşfetmek amacıyla gerçekten de heyecan verici olan "Okyanusların Bağlanması: Havzalarda Kültür, Sermaye ve Ticari Mal Akışları" başlıklı bir projeye giriştiler. İnisiyatifin internet sitesi [<http://www.duke.edu/web/oceans/>], projenin giriş bölümündeki "okyanus ötesi ilişkiler ve değişimler" akılda kalıcı ve Okyanusların Bağlanması başlığı, projenin ana izlekleri olarak "kültür, sermaye ve ticari mal akışlarını" ayrıntıları ile ortaya koyuyor. Bu yaklaşımın, sözümona uyumlu ve görünüşe göre bağımsız bölgeler (Avrupa ya da Asya) arasındaki yapay ve bazen de anlamsız ayrımları, su kütleleri (Akdeniz ya da Karadeniz) üzerinde idare edilen sistematik ve uzun vadeli etkileşimlere dikkat çekmek suretiyle çözümlenmeye yönelik güçlü potansiyeli vardır. Deniz ölçekli bölgelere yönelen ilgi, diğer coğrafi yapıları genellikle gözden saklayan ticari, biyolojik ve kültürel değişimin tarihsel gidişatını ilgi merkezi haline getirmeye yardımcı olduğundan dolayı iyi bir gelişmedir (Bentley 1996a, 1998).

Ancak dünyayı deniz ve okyanus havzalarının merceğinden görme çabaları, tıpkı yararlı oluşuna dair kayıtlamalar gibi, projeye içkin problemler olarak görülmelidir. Deniz ölçekli bölgelerin biçim ve özellikleri, zaman zaman su kütleleri ile toprak yığınları arasındaki ilişkilerin değişmesiyle çarpıcı bir biçimde değişir. Böylece deniz ve okyanus havzaları, su kütleleri üzerindeki etkileşimlerle meşgul olan insan topluluklarının boyutlarını çözümlenme

unsurları olarak açık ilgi merkezleri haline gelirler ve kazançlarını başka alanlarda arayan topluluklar gibi, daha az yararlı bir ilgi merkezi olurlar. Örneğin XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılların sonuna kadar, Atlas Okyanusu havzası, Avrupa'da, Afrika'da, Kuzey Amerika'da, Güney Amerika'da ve Karayip'te üçlü ticaretin birbirine bağladığı toplumlar ve ekonomiler gibi sıkıca bütünleşmiş bir iletişim ve değişim bölgesiydi. Bununla birlikte XIX. yüzyılda, köle ticaretinin kaldırılmasından ve Kuzey ve Güney Amerika'nın her tarafında bağımsız topluluklar kurulmasından sonra, Afro-Amerikalılar dikkatlerini kıtasal bölgelerin dâhili gelişimine çevirirken, Avrupalılar ticari ve kolonyal çıkarlarını giderek daha yoğun bir biçimde Asya ve Afrika topraklarında aramaya başladılar. Atlas Okyanusu üzerindeki etkileşimler ne pahasına olursa olsun sona ermedi, fakat bu etkileşimler, Avrupalı, Amerikalı ve Afrikalı toplumların gelişimini, daha önceki üç yüzyılda yapmış oldukları gibi derinden etkilemediler (Karras 1992; McNeill 1992). Su kütleleri ile toprak yığınları arasındaki sürekli değişen ilişkiler göz önünde tutulursa, deniz ölçekli bölgeleri tarihsel ve coğrafi analizin kalıcı ve sabit unsurları şeklinde somutlandırma sorunu kalmaz.

Diğer yaklaşımlar gibi, deniz ölçekli analizler de yanlı ve tarafgir kullanımlara elverişlidir. Bizzat Braudel, ünlü çalışmasına, XVI. yüzyılda Akdeniz'in Atlas Okyanusu'nun durgun suyu olmaya başladığına dair akademik varsayımları dengeleme arayışıyla, bir dereceye kadar bölgesel gururdan başlamıştı (1949, 1972). Atlas Okyanusu havzası ile ilgili son çalışmalar bile yanlı çözümlemelere teslim olmuş durumdadır. Paul Gilroy, "Kara Atlas Okyanusu"nun kıvrılı altındaki Afrika diasporası hakkında içe işleyen bir çalışma ortaya koymuştur (1993). Aslında Gilroy'un bu çalışmada konuyu ele alış biçimi, İngilizce konuşan ve Portekizce, Fransızca ve İspanyolca konuşan siyahi toplulukların oldukça farklı deneyimlerini hesaba katmayan bir siyahın Atlas Okyanusu'nu algılayış biçimi gibidir. Bu arada, "Büyük Britanyalı" ve Avrupalı tarihçiler, İngiliz emperyalizmini ve güvenli bölgeye geçişi getiren, fakat Amerikalı ya da Afrikalı ataları olan insanlara az ya da hiç yer bırakmayan fiili bir beyaz Atlas Okyanusu varsaymaya yönelik bir eğilim geliştirdiler (bu konu ile ilgili akademik çalışmalardan, yalnızca dikkat çekici birkaç örnek için bakınız: Bailyn 1986a, 1986b, 1996; Canny 1994; Armitage 1999; Pocock 1999). Buradaki sorun, yararsız ve taraflı bakış açıları değildir: Aksine, bu bakış açıların, önemli meseleleri bir kalıba dökmeye yönelik tam potansiyelleri vardır. Bununla birlikte, onlar, bazı çıkarları ve özgül etnik ya da ırksal kimlikleri memnun ederek, birbirlerinden farklı toplulukların insanları arasındaki etkileşimden kaynaklanan daha büyük tarihsel dinamiklerin önünü de kesebilirler.

Bu analitik ve yorumsal tuzakların ortaya çıkardığı güçlüklerin farkında olmama rağmen, burada başka bazı problemlere yoğunlaşacağım: Deniz ölçekli geniş bölgelerin geçici sınırları, uzamsal sınırları ve bunların hem birbirleri ile hem de diğer bölgelerle ilişkileri. Bu problemler çetrefillidir ve muhtemelen, deniz ve okyanus havzalarını, tarihsel ve coğrafi analizin temel kategorileri haline getirmeye yönelik herhangi bir çabaya taş koyacaklardır. Hiç kimsenin, deniz ölçekli bölgeler üzerine kurulmuş totalize edici bir metacoğrafya istememesi gerektiğine içtenlikle dikkat çekilmelidir: Yerlerine yalnızca eşit derecede yanıltıcı deniz ve okyanus havzaları mitini koymak amacıyla, kıtaların, medeniyetlerin, bölgelerin ve ulus devletlerin mitlerini ortadan kaldırmak anlamsız olacaktır. Fakat, deniz ve okyanus havzalarını tarihsel ve coğrafi analizin kutsal kasesi yapmaya yönelik bir çaba olmasa bile, deniz ölçekli bölgeleri inşa etmeye yönelik herhangi bir proje, müstakil bölgeler ile dünyanın diğer kısmı arasındaki ilişkilere yönelik özenli bir düşünme biçimine ihtiyaç duyar.

Dikkat gerektiren bir konu da, deniz ve okyanus havzalarının geçici sınırları ile ilgilidir. “Deniz ölçekli bölgelerin” ve “dünyanın büyük denizlerinin çevresinde bulunan toplumların” anlamlı bir biçimde bütünleştiğini varsaymak, hangi durumda mantıklı olacaktır (Lewis ve Wigen 1997, 204)? İnsanların, erken dönemlerde dünyanın sularını kullandığına ve bütün insanların bağlı olduğu toplulukları biçimlendiren değişimler başlattıklarına dair bol bol kanıt vardır. Flores Adası’ndaki (Endonezya) taş aletlerin analizi, güçlü bir biçimde, 800 binden 900 bin yıl öncesine kadar *Homo erectus*’un deniz taşıtlarını kullandığını akla getirmektedir (Morwood ve diğerleri 1998). Bununla birlikte, herkesin de kabul ettiği gibi, büyük çaplı ticaret, göç ve etkileşim çok daha sonraki dönemlere kadar başlamamıştır. Arkeolojik kanıt, M.Ö. üçüncü ve ikinci milenyum boyunca, İndus Nehri Vadisi ve Mezopotamya arasında düzenli bir biçimde işlediğini ve muhtemelen bu ticaretin bir kısmının da Umman Denizi’nden yapıldığını göstermektedir (Ratnagar 1981). Doğu Akdeniz, M.Ö. üçüncü milenyumdan beri işlek bir ticaret yoluydu (Casson 1991) ve ticari kayıtlar, M.Ö. 2600 yılı civarında Lübnan’dan Mısır’a sedir tomrukları taşıyan kırk gemilik bir filonun varlığını rapor etmektedir (Rowlands, Larsen ve Kristiansen 1987). M.Ö. 1500 ile miladi 1000 yılları arasında, Ostronezyalı¹ gemiciler, Rapa Nui’den (Easter Adası)² Madagaskar’a kadar uzanan bölgede toplumlar kurmalarına olanak veren bir dizi dikkate değer

¹ Ostronezya, Büyük Okyanus’un ortasında ve güneyinde bulunan adalardan oluşan bir bölgedir. Ç.N.

² Şili’nin kontrolü altında bulunan Büyük Okyanus’taki bir ada. Ç.N.

yolculuğa ve göçe girişmişlerdi. Kaptan James Cook,³ onların Polinezyalı⁴ atalarını “dünya üzerine en fazla yayılan ulus” şeklinde isimlendirmişti ve üstelik o, Polinezyalıların Madagaskar’daki kuzenleri hakkında hiçbir şey bilmiyordu (Lewthwaite 1967; Bellwood 1987; Finney 1994b).

Erken dönem ticaret ve göçleri, deniz ve okyanus havzalarının antik zamanlardan beri tarihsel analiz çerçevesi olarak inşa edildiğini kanıtlar mı? Bu konu, deniz üzerindeki insan toplulukları arasında var olan sosyal ve ekonomik bütünleşmenin derecesi ile ilgilidir. “Bütünleşme” sıklıkla kullanılır, fakat üstünkörü ve eksik teorize edilmiş bir kavramdır. Richter ölçeği ya da Mohl’un sertlik ölçeği gibi, sosyal ve ekonomik bütünleşmeyi ölçebilecek geleneksel standart yoktur, hatta mutlak bir temelden ziyade, görelilik üzerine kurulmuştur. Buna rağmen, Okyanusların Bağlanması projesinin ana izlekleri –“okyanus ötesi ilişkiler ve değişimler” ile “havzalar arasında dolaşan kültür, sermaye ve emtia”- bazı ekonomik ve sosyal bütünleşme dereceleri varsayar. Bütünleşmeyi, kaba bir iş aleti yapmak için –uygun bir standart olmaması durumunda- karşı kültürel etkileşimlerin, düzenli ve sistematik bir temelde, etkileşen toplumların arasında ve içinde işbölümünü meydana getirmeleri ya da ticari, biyolojik ve kültürel değişimleri kolaylaştırmaları sırasında gelişen tarihsel bir süreç olarak düşünmek yararlı olabilir.

Erken dönemlerdeki bazı deniz ölçekli etkileşimlerin, henüz başlamış olan etkileşim süreçlerini ateşleyen kapsamlı yansımaları olduğuna kuşku yoktur. Örneğin, Akdeniz havzasında, Fenikeli, Grek ve Romalı tüccarlar, birbiri ardına, devletlerin kurulmasını ve işbölümünü, Braudel’in II. Philipp çağından uzun zaman önce teşvik eden bölüşüm ve ticaret ağları organize ettiler (Cunliffe 1988; Casson 1991; Aubet 1993; Sherratt 1993a, 1993b). Yeni başlamakta olan bütünleşmenin benzer süreçleri, büyük Hint Okyanusu havzasından dolayı Güney Çin Denizi’nde M.Ö. geç yüzyıllara (Wang 1958) ve miladi yedinci yüzyıla tarihlenebilir (Chaudhuri 1985; Hall 1985; Hourani 1995).

Bununa birlikte, Atlas ve Büyük Okyanus havzalarında, miladi on altıncı yüzyıldan önce, herhangi ölçüde sosyal ve ekonomik bir bütünleşme olduğunu varsaymak, daha az ikna edicidir. Batı Afrikalı denizcilerin sıkça Kolombiya öncesi Kuzey ve Güney Amerika’ya seyahat ettiklerine dair ateşli tartışmalar olmasına rağmen (Van Sertima 1976), 1492 yılından önce tekrar tekrar yapılan tek transatlantik seyahatinin, İskandinavlı denizciler ve muhtemelen Avrupalı balıkçılar tarafından gerçekleştirildiği ve bunların kurmuş oldukları

³ İngiliz denizci, kâşif (1728-1779).

⁴ Büyük Okyanus’ta bulunan bir grup adamın oluşturduğu bölge. Ç.N.

bağlantıların da süregelen etkileşimler meydana getirmediği ihtimal dâhilindeymiş gibi görünüyor (Phillips 1988, 164-184). Zaman zaman yüz yüze gelmiş olduklarına şüphe yoktur, fakat bu karşılaşmalar, ne bir işbirliğine, ne de düzenli bir biçimde sürdürülen ticari, biyolojik ve kültürel değişimlere yol açmıştır. Böylece Atlas Okyanusu havzası, yukarıda önerilen prensip tarafından, yalnızca on altıncı yüzyılda, sosyal ve ekonomik bütünleşmeye doğru yöneltilmeye başladı.

Benim düşüncem, Büyük Okyanus'un da modern zamanlara kadar sosyal ve ekonomik bütünleşme deneyimine sahip olmadığı yönünde de, Büyük Okyanus havzası, modern zamanlardan çok önce –Atlas Okyanusu'nun olduğundan çok daha fazla- görülen yoğun etkileşimin alanıydı. Ostronezyalı denizciler, Büyük Okyanus'un hemen hemen yerleşime elverişli bütün adalarını nüfuslandırıdılar ve bu adaların çoğunu, özgün bir yiyecek ürünleri karmaşası ve evcilleştirilmiş hayvanlar, kulkas kökü de dâhil, yer elması, muz, ekmek ağacı, köpek, domuz ve tavukla tanıştırdılar (Bellwood 1987). Bundan başka, kendilerinden geleneksel olarak Polinezyalılar, Mikronezyalılar ve Melanezyalılar ismiyle söz edilen ataları, hem birbirleri ile hem de Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Amerika'daki halklarla, karşılıklı olarak birbirlerini etkilediler. Samoa,⁵ Tonga⁶ ve Fijili⁷ ada sâkinleri, Avrupalı denizcilerin Büyük Okyanus'a açılma cesareti göstermelerinden önce, yüzyıllar boyunca birbirleri ile ticaret yaptılar, evlendiler, ziyaretleştiler, ittifak yaptılar ve savaştılar. Bazı Mikronezyalı ve Melanezyalı halklar, yoğun ve hatta düzenli bir biçimde Malaya'dan,⁸ Endonezya'dan, Filipinler'den, Tayvan'dan, Okinawa'dan, Ryukyu Adaları'dan⁹ ve belki de Japonya'dan gelen tüccarlarla ticaret yaptılar (Lewthwaite 1967). Okyanusun öte tarafında, Rapa Nui sakinleri, sahil Güney Amerika'sı halklarıyla, özellikle de Perulularla en azından düzensiz de olsa bağlantılar kurdular. Miladi 400 ile 700 yılları arasında –çoğu araştırmacının birleşmiş bir Büyük Okyanus havzasını tanımlarından uzun zaman önce- yer elması, Güney Amerika'dan Büyük Okyanus adalarına ulaştı. Yer elması, hızlı bir şekilde Polinezya'nın her tarafına ve daha öteye, Yeni Kaledonya¹⁰ ile Vanuatu'ya¹¹ kadar yayıldı. Onlar, Büyük Okyanus adalarının her tarafını yiyecek kıtlığı içinde buldular ve bunlar, tropikal Polinezya'nın temel ürünlerinin yetişmediği Yeni Zelandalı Maori halkı için çok önemliydiler (Yen

⁵ Büyük Okyanus'un güneyinde bulunan bir grup adadan oluşan bölge. Ç.N.

⁶ Polinezya'nın bir bölgesi. Ç.N.

⁷ Yeni Zelanda'nın kuzeyindeki bir grup ada. Ç.N.

⁸ Malezya yarımadası. Ç.N.

⁹ Büyük Okyanus'un batısında bulunan ve Japonya toprağı olan adalar. Ç.N.

¹⁰ Büyük Okyanus'ta bulunan bir grup adadan meydana gelen bölge. Ç.N.

¹¹ Büyük Okyanus'un güneyindeki bir ada devleti. Ç.N.

1974). Bununla birlikte, bu okyanus ötesi etkileşimlere rağmen, modern zamanlardan önce, bütünleşmiş bir Büyük Okyanus havzasından söz etmek için erkendi. Sıklığına rağmen, erken dönem etkileşimleri orada bir işbölümü oluşturmadı ve merkezi Büyük Okyanus'un dışında (Samoa, Tonga ve Fiji takımadaları dâhil) uzun mesafeli işlemler, ticari, kültürel ve biyolojik değişimlerin düzenli ve sistematik bir temelde kolaylaşmasını sağlayan doğrudan etkileşimlerden ziyade, çoğunlukla aşağı ekvator bağlantıları sayesinde gerçekleşti.

Nitekim, Atlas ve Büyük Okyanus bölgelerinin tam anlamıyla sosyal ve ekonomik bütünleşmesi, modern dönemlerin bir sürecidir. On altıncı yüzyılın sonlarından itibaren, İspanyol ve diğer Avrupalı denizciler, hem Atlas hem de Büyük Okyanus'un bölgecikleri arasında doğrudan bağlantılar kurmaya başlamışlardı. On yedinci yüzyılın ortalarından itibaren, Avrupa, Afrika ve iki Amerika'nın talihini üçlü ticaret birbirine bağlamaktaydı ve Manila¹² kalyonları yavaşça ilerlemekteydi. Fakat İspanyol Amerika'sı ile Doğu Asya ekonomileri arasında önemli bağlar vardı. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren, balınacılık, plantasyon tarımı ve sandal ağacı ticareti, deniz sümüklü böcekleri ve iş gücü, neredeyse bütün Büyük Okyanus adalarını ve Avustralya'yı daha büyük bir ekonomi haline getirmişti.

Bununla birlikte, on altıncı yüzyıldan sonraki dönemle ilgilenen araştırmacılar için, hem Atlas hem de Büyük Okyanus havzaları sosyal ve ekonomik bütünleşmenin açık işaretlerini sunmaktayken, geçici sınırlar problemi, kaplamsal sınırlar probleminin önünde unutulup gider. Tıpkı geçici sınırlar meselesi gibi, kaplamsal sınırlar sorunu da, dünyayı öncelikli olarak deniz ve okyanus havzalarının merceğinden görme yönündeki çabalar için problem yaratmaktadır. Deniz ölçekli bölgeler arasındaki örtüşme, on altıncı yüzyılın eski bir hikâyesine dönüşmüştü bile: Helenistik dönem denizcileri, M.Ö. üçüncü yüzyıldan itibaren Akdeniz'in dışına, Hint Okyanusu'nun içlerine kadar yayıldılar; ve Strabon'a göre, birinci miladi yüzyılın erken dönemlerinde, 120 kadar gemi, bir senesinde Hindistan'a gitmek üzere Roma Mısır'ından harekete geçtiler (Miller 1969; Casson 1989; Begley ve De Puma 1991; Casson 1991). Bir başka eski hikâye, deniz ölçekli büyük bölgelerin, denizcilerin rüzgârlardan, akıntılardan ve iklim koşullarından en iyi verimi almalarına izin verildiği altbölümler halinde organize edilmesiydi. On birinci yüzyıldan itibaren, tüccarlar, deniz ticaretini, büyük Hint Okyanusu havzasındaki üç uyumlu alt bölgenin çevresinde organize etmekteydiler –Umman Denizi, Bengal Körfezi ve Çin denizleri (Chaudhuri 1985; Abu-Lughod 1989).

---

¹² Filipinler'in başkenti. Ç.N.

Fakat on altıncı yüzyıldan itibaren, küresel etkileşimler, açık deniz bölgelerinin uyumunu, kaplamsal sınırlar sorununu çok daha şiddetli hale getirmek suretiyle giderek daha çok baltaladı. J. H. Parry, bu sorunu, Avrupa'nın ilamını genişleterek çözdü: "Dünyanın bütün denizleri tektir," şeklinde beyanatta bulundu ve Avrupalı denizciler, onun konuyu ele alış biçimi ile dünyanın bütün denizlerini küresel bir Avrupa gölünde birleştirdiler (Parry 1981, xi). Parry'nin Avrupa merkeziliğini onaylamaksızın, on altıncı yüzyıldan sonra dünya sularının açılmasının ve ticaretin küreselleşmesinin, dünyayı, özgül deniz ve okyanus havzaları açısından anlamlandırma çabalarını içinden çıkılmaz hale getirdiğine katılıyorum: on altıncı yüzyıl sonrası denizcilik tarihi, küresel tarih içinde bir yere kadar analiz edilebilir. Gümüş akışları ile ilgili son çalışma, erken modern dünyadaki okyanuslar arası ticaretin önemini belirtir. Dennis O. Flynn ile Arturo Giráldez, kalyonla Acapulco'dan¹³ Manila'ya taşınan İspanyol-Amerikan gümüşünün miktarının, Avrupa'dan karayoluyla doğudaki çeşitli noktalara çok daha büyük miktarlarda gümüş taşınırken Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu'ndan taşınan miktarla kabaca eşit olduğunu ileri sürerler (Flynn ve Giráldez 1994, 1995a, 1995b). 1500 ile 1800 yılları arasında çıkarılan dünya gümüşünün büyük fakat belirsiz bir oranı, tıpkı Hint Okyanusu havzasında bulunan topraklara olduğu gibi, Avrupa'ya ve Kuzey ile Güney Amerika'ya da gönderilen ipek, porselen ve boyalı seramik (lacquerware) karşılığında en nihayetinde Çin'e aktı (Bjork 1998; Frank 1998). Buna göre, erken modern dünya, deniz ve okyanus havzalarının, küresel iletişim ve ticaret ağlarının karmakarışık görüldüğü bir sahneymiş gibi yansıtıldığı bağımsız alanlar toplamı değildi. Aslına bakılırsa, bu bakış açısından hareketle, bağımsız deniz ve okyanus havzalarını modern tarihin temel coğrafi birimleri olarak inşa etme çabaları, Atlas Okyanusu'nu çevreleyen dünyanın daha büyük bir Avrupa'ya işaret ettiği, Hint Okyanusu havzasının daha büyük bir Asya'yı temsil ettiği, Büyük Okyanus havzasının Avrupalı cesur kâşiflerin oyun alanı olarak kodlandığı ve balina avcılarının Afro-Amerikalı ve Doğu Asyalı kapitalistler tarafından yerlerinden edildiği kıtalar mitinin fonksiyonel anlamda yeniden üretilmesine yönelik bir eğilim olarak görülebilir.

Deniz ölçekli bölgeler, tarihsel ve coğrafi analizin temel kategorileri olarak kullanışsız olmalarına rağmen, yine de, büyük ölçekli tarihsel süreçlerin açıklanmasını sağlayan yapılar olarak, muazzam bir değere sahiptirler. Kıtalar, medeniyetler, bölgeler ve özellikle de ulus devletler de dahil olmak üzere, alternatif çerçeveler, araştırmacıların, genellikle etkilerinin derinliğini hiçbir zaman kabul etmedikleri dünya görüşleri inşa etmişlerdir. Fakat bu kabul

¹³ Meksika'da bir liman şehri. Ç.N.

edilmiş yapılar, insan toplumlarının gelişimini derinden etkileyen ticari, biyolojik ve kültürel değişim süreçleri ile ilgili olarak sınırlı tedarik sağlamışlardır –ya da en azından, bu çerçeveleri kullanan araştırmacılar, genellikle değişim süreçlerini incelemeyi yeğlemişlerdir. Bununla birlikte, deniz ve okyanus havzaları; ticari, kültürel ve biyolojik değişimlerin bir kısmı olarak tarihsel anlamda önemli bir rol oynamışlardır ve böylece, mantıklı bir biçimde düzenlenecek olan denizle ilgili kategoriler, bu süreçlerin ve etkilerinin vurgulanması bağlamında güçlü bir potansiyele sahiptirler (Finney 1994a). Deniz ölçekli yaklaşımlar, Kolombiya'daki mübadele (Crosby 1972; McNeill 1994), Atlas Okyanusu'ndaki köle ticareti (Conniff ve Davis 1994; Thornton 1998), Kuzey ve Güney Amerika ile Okyanusya'daki sömürge toplumların oluşumu (Curtin 1998), diaspora toplumlarının oluşumu (Gilroy 1993), Avrupa halklarının Kuzey ve Güney Amerika ile diğer ılıman bölgelere göçleri (Crosby 1986), çoğunluğu Asyalı olan halkların sözleşmeli işgücü olarak Kuzey ve Güney Amerika ile dünyanın dört bir yanındaki tropikal bölgelere göçleri (Emmer 1986; Emmer ve Mörner 1992; Northrup 1995) ve küresel ticaret, iletişim ve mübadele ağlarının inşası (Frank 1998) gibi süreçlere yönelik bir bakış açısı getirir.

Deniz ve okyanus havzaları, bazen, deniz ölçekli bölgelerin yerel anlamda daha büyük bir berraklığa ya da daha derin bir öneme sahip olma deneyimlerini barındıran bir bağlama hizmet edebilir. James Francis Warren'in Sulu¹⁴ sultanlığı ile ilgili analizi bu hususu izah eder (1981, 1998). On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar boyunca Sulu Denizi, Hollanda hâkimiyeti altındaki Endonezya suları ile Filipinlerdeki İspanyol etki alanının arasında bulunan tampon bölgeydi. Warren, Taoslu¹⁵ denizcilerin deniz kıyısında nasıl ticarete dayalı bir tampon devlet kurduklarını, bu tampon devleti nasıl koruduklarını ve İspanyolların deniz seferlerine, İngilizlerin buharlı gemilerinin gelişine ve sultanlığın gelişimine imkân veren koşulları dönüştüren Çin göçlerine kadar nasıl köle akınları yaptıklarını göstererek, birkaç farklı denizden çıkan akıntıları çizer. Deniz ve okyanus havzaları, Baltık Denizi, Akdeniz, Karadeniz, Karayip Denizi, Çin denizleri, Hint Okyanusu ve diğer yerlerdeki deniz ölçekli bölgelerin incelenmesine de uygun bağlamlar sağlar.

Eğer alan çalışmaları, soğuk savaş döneminin askeri, politik ve ekonomik ilgilerini yansıtan bir dünya görüşü sunarsa, çoğu eleştirinin de gösterdiği gibi, deniz ölçekli bölgelerle ilgili olan ve mübadele süreçlerinin önemini belirten çalışmalar, şüphesiz bir küreselleşme dönemini aksettirir. Buna göre, deniz ve

¹⁴ Büyük Okyanus'un kuzeybatısında bulunan ve Filipinler'in kontrolü altında bulunan bir adalar bölgesi. Ç.N.

¹⁵ New Mexico'nun kuzeyinde bulunan doğal güzellikleri ile bilinen bölge. Ç.N.

okyanus havzalarında yaşanan deneyimlere odaklanan analizler, modern küreselleşmeyi meşru kılan soyağaçları olarak hizmet etme potansiyeline sahiptir. Bazı araştırmacılar bu potansiyeli iyi kullanabilir ve modern kapitalist küreselleşme biçimini geliştiren ve destekleyen bir küreselcilik ideolojisine hizmet eden tarihsel küreselleşmeyle ilgili çalışmalar yapabilirler. Fakat bunun, deniz ölçekli bölgelerin öğrencilerine uygun tek seçenek olmadığı açıktır. Eğer büyük ölçekli süreçler ve karşı-kültürel etkileşimler, beşeri bilimlerin gelişiminde uzun vadede önemli olabilecek unsurlara sahiplerse, modern küreselleşmenin tarihsel bağlamının büyük bir kısmını oluşturan küresel süreçler olarak, analiz ve eleştiriye elverişli olurlar.

Deniz ve okyanus havzaları ile ilgili çalışmalara meydan okumak, muhtemelen, hem yerel deneyimlerin hem de bazen bölgelerin kendi deneyimlerini belirleyen küresel etkileşimlerin bakış açılarını kaybetmeden, deniz ölçekli müstakil bölgelerdeki bütünleşme süreçlerini işleten bağlantıları ve dinamikleri irdelemektir. Buna karşın, farklı düzeylerde (yerel, bölgesel, kıtasal, yarımküresel, okyanussal ve küresel) ve bütünleşme ve farklılaşma süreçlerinde gözler önüne serilen tarih, bütün düzeylerde bir gerilimi sürdürür. Tüm zamanlarda ve yerlerde tarihsel ve coğrafi analizi destekleyebilen mükemmel kategorilerin sağlam olmadığı durumlarda, deniz ve okyanus havzaları, çok geniş ölçekli sosyal ve ekonomik bütünleşme süreçlerine dikkat çeken kapasitelerinden dolayı, özellikle eski yapılara yararlı alternatifler sunarlar.

Kaynaklar

- Abu-Lughod, J. L. 1989. *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*. New York, Oxford University Press.
- Armitage, D. 1999. Greater Britain: A Useful Category of Historical Analysis? *American Historical Review* 104 (2): 427-445.
- Aubert, M. E. 1993. *The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade*. Translated by M. Turton. New York: Cambridge University Press.
- Bailyn, B. 1986a. *The Peopling of British North America: An Introduction*. New York: Knopf.
- _____. 1986b. *Voyagers to the West: A Passage in the Peopling of America on the Eve of the Revolution*. New York: Knopf.
- _____. 1996. The Idea of Atlantic History. *Itinerario* 20 (1): 19-44.

- Begley, V., and R. D. De Puma, eds. 1991. *Rome and India: The Ancient Sea Trade*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Belwood, P. S. 1987. *The Polynesians: Prehistory of an Island People*. Rev. ed. London: Thames and Hudson.
- Bentley, J. H. 1993. *Old World Encounters: Cross-Cultural Contacts and Exchanges in Pre-Modern Times*. New York: Oxford University Press.
- _____. 1996a. Cross-Cultural Interaction and Periodization in World History. *American Historical Review* 101 (3): 749-770.
- _____. 1996b. *Shapes of World History in Twentieth-Century Scholarship*. Washington, D. C.: American Historical Association.
- _____. 1998. Hemispheric Integration, 500-1500 C.E. *Journal of World History* 9 (2): 237-254.
- Bjork, K. 1998. The Link That Kept the Philippines Spanish: Mexican Merchant Interests and the Manila Trade, 1571-1815. *Journal of World History* 9 (1): 25-50.
- Braudel, F. 1949. *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris: Colin.
- _____. 1972. *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. 2 vols. Translated by S. Reynolds. New York: Harper and Row.
- Canny, N., ed. 1994. *Europeans on the Move: Studies on European Migration, 1500-1800*. Oxford: Clarendon Press.
- Casson, L. 1991. *The Ancient Mariners: Seafarers and Sea Fighters of the Mediterranean in Ancient Times*. 2d ed. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- _____, ed. and trans. 1989. *The Periplus Maris Erythraei: Text with Introduction, Translation, and Commentary*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Chaudhuri, K. N. 1985. *Trade and Civilisation in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1750*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Conniff, M., and T. J. Davis. 1994. *Africans in the Americas: A History of the Black Diaspora*. New York: St. Martin's Press.

- Crosby, A. W. 1972.- *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492*. Westport, Conn.: Greenwood Publishing Co.
- _____. 1986. *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900-1900*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Cummings, B. 1998. Boundary Displacement: Area Studies and International Studies during and after the Cold War. In *Universities and Empire: Money and Politics in the Social Sciences during the Cold War*, edited by C. Simpson, 159-188. New York: New Press.
- Cunliffe, B. W. 1988. *Greeks, Romans, and Barbarians: Spheres of Interaction*. New York: Methuen.
- Curtin, P. D. 1984. *Cross-Cultural Trade in World History*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- _____. 1998. *The Rise and Fall of the Plantation Complex: Essays in Atlantic History*. 2d ed. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Duara, P. 1995. *Rescuing History from the Nation: Questioning Narratives of Modern China*. Chicago: University of Chicago Press.
- Emmer, P. C., ed. 1986. *Colonialism and Migration: Indentured Labour before and after Slavery*. Dordrecht, Netherlands: M. Nijhoff.
- Emmer, P. C., and M. Mörner, eds. 1992. *European Expansion and Migration: Essays on the Intercontinental Migration from Africa, Asia, and Europe*. New York: Berg.
- Finney, B. 1994a. The Other One-Third of the Globe. *Journal of World History* 5 (2): 273-297.
- _____. 1994b. *Voyage of Rediscovery: A Cultural Odyssey through Polynesia*. Berkeley: University of California Press.
- Flynn, D. O., and A. Giráldez. 1994. China and the Manila Galleons. In *Japanese Industrialization and the Asian Economy*, edited by A. J. H. Latham and H. Kawakatsu, 71-90. London: Routledge.
- _____. 1995a. Arbitrage, China, and World Trade in the Early Modern Period. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 38 (1): 29-48.

- _____. 1995b. Born with a "Silver Spoon": The Origin of World Trade in 1571. *Journal of World History* 6 (2): 201-221.
- Frank, A. G. 1998. *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley: University of California Press.
- Gilroy, P. 1993. *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hall, K. R. 1985. *Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia*. Honolulu: University of Hawaii Pres.
- Hourani, G. F. 1995. *Arab Seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times*. Revised and expanded by J. Carswell. Princeton, N.J.: Princeton University Pres.
- Karras, A. L. 1992. The Atlantic World as a Unit of Study. In *Atlantic American Societies: From Columbus through Abolition, 1492-1888*, edited by A. L. Karras and J. R. McNeill, 1-15. London: Routledge.
- Lewis, M. W., and K. E. Wigen. 1997. *The Myth of Continents: A Critique of Metageography*. Berkeley: University of California Press.
- Lewthwaite, G. R. 1967. Geographical Knowledge of the Pacific Peoples. In *The Pacific Basin: A History of Its Geographical Exploration*, edited by H. R. Friis, 57-86. Special Publication No. 38. New York: American Geographical Society.
- McNeill, J. R. 1992. The End of the Old Atlantic World: America, Africa, Europe, 1770-1888. In *Atlantic American Societies: From Columbus through Abolition, 1492-1888*, edited by A. L. Karras and J. R. McNeill, 245-268. London: Routledge.
- _____. 1994. Of Rats and Men: A Synoptic Environmental History of the Island Pacific. *Journal of World History* 5 (2): 299-349.
- McNeill, W. H. 1976. *Plagues and Peoples*. Garden City, N.Y.: Anchor Pres.
- Miller, J. . 1969. *The Spice Trade of the Roman Empire, 29 B.C. to A.D. 641*. Oxford: Clarendon Pres.

- Morwood, M. J., P. B. O'Sullivan, F. Aziz, and A. Raza. 1998. Fission-Track Ages of Stone Tools and Fossils on the East Indonesian Island of Flores. *Nature*, 12 March, 173-176.
- Northrup, D. 1995. *Indentured Labor in the Age of Imperialism, 1834-1922*. Cambridge, England: Cambridge University Pres.
- Palat, R. A. 1996. Fragmented Visions: Excavating the Future of Area Studies in a Post-American World. *Review* 19 (3): 269-315.
- Parry, J. H. 1981. *The Discovery of the Sea*. Berkeley: University of California Pres.
- Phillips, J. R. S. 1988. *The Medieval Expansion of Europe*. Oxford: Oxford University Pres.
- Pocock, J. G.A. 1999. The New British History in Atlantic Perspective: An Antipodean Commentary. *American Historical Review* 104 (2) 490-500.
- Rafael, V. L. 1994. The Cultures of Area Studies in the United States. *Social Text* 12 (4): 91-111.
- Ratnagar, S. 1981. *Encounters: The Westerly Trade of the Harappa Civilization*. Delhi and New York: Oxford University Press.
- Reid, A. 1988-1993. *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*. 2vols. New Haven, Conn.: Yale University Pres.
- Rowlands, M., M. Larsen, and K. Kristiansen, eds. 1987. *Centre and Periphery in the Ancient World*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Sherratt, A. G. 1993a. The Growth of the Mediterranean Economy in the Early First Millennium B.C. *World Archaeology* 24 (3): 361-378.
- _____. 1993b. What Would a Bronze-Age World System Look Like? Relations between Temperate Europe and the Mediterranean in Later Prehistory. *Journal of European Archaeology* 1 (2): 1-57.
-
- Thornton, J. 1998. *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1800*. 2d ed. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Van Sertima, I. 1976. *They Came before Columbus*. New York: Random House.

- Voll, J. O. 1994. Islam as a Special World-System. *Journal of World History* 5 (2): 213-226.
- Wallerstein, I. 1974-1989. *The Modern World-System*. 3 vols. New York: Academic Press.
- _____. 1997. The Unintended Consequences of Cold War Area Studies. In *The Cold War & the University: Toward an Intellectual History of the Postwar Years*, edited by N. Chomsky, 195-231. New York: New Press.
- Wang, G. 1958. *The Nanhai Trade: A Study of the Early History of Chinese Trade in the South China Sea*. Kuala Lumpur: Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society.
- Warren, J. F. 1981. *The Sulu Zone, 1768-1898: The Dynamics of External Trade, Slavery and Ethnicity in the Transformation of a Southeast Asian Maritime State*. Singapore: Singapore University Press.
- _____. 1998. *The Sulu Zone: The World Capitalist Economy and the Historical Imagination*. Amsterdam: VU University Press.
- Yen, D. E. 1974. *The Sweet Potato and Oceania: An Essay in Ethnobotany*. Honolulu: Bishop Museum Press.